

## Omar Mustafas dilemma

av Bengt-Åke Wennberg

**SPRÅKLIGA UTTRYCK SOM ÄR ANVÄNDBARA I SAMTAL OM IDENTITET**



**IPSE**  
Ipse står för personens särskildhet

**IDEM**  
Idem står för den som personen vill likna

**ALTER**  
Alter står för andra av samma sort

**ALIUS**  
Alius står för andra av en helt annan sort (främlingar)

**PERSONA**  
Persona står för den roll man tilldelas i spelet med andra (som kan vara skild från den man egentligen vill vara)

Omar Mustafa har tvingats avsäga sig sin plats i Socialdemokratiska partiets styrelse. Ett viktigt skäl till avhoppet var hans engagemang i det muslimska civilsamhället. Genom detta kopplades han samman med antisemitism, kvinnoförtryck, homofobi etc.

Som av en händelse sände SVT 16 april ett program om hedersmordet på Fadime och hennes svårigheter att leva i två världar – den svenska och den kurdiska. Kunskapskanalen sände samtidigt ett liknande program om ett hedersmord i Tyskland.

SVT:s korrespondenter kompletterade frågeställningen med en belysning av tre liknande dilemman; nämligen situationen för de kambodianer som integrerats i det amerikanska samhället men som nu deporterats tillbaka till Kambodja för att de begått brott i USA, de somalier som nu återvänt till Somalia efter att ha vuxit upp i Europa och slutligen medborgarna i Transnistrien – landet mellan Moldavien och Ryssland – som bor i ingenmansland då deras land inte är internationellt erkänt. De har alla samma dilemma. Var hör de egentligen hemma?

Frågan är då hur man kan samtala om och gemensamt behandla sådana frågor. [Debatten kring Omar Mustafa visar att diskussioner och argumentationer lätt kan gå snett](#). Mustafa tycker själv att det som sägs om honom ofta handlar om påhopp. Veronika Palm, ordförande i Stockholms arbetarkommun anser att hon aldrig kunde ana den hätska ton som visade sig.

Jag tror inte att dessa "påhopp" beror på att debattörerna är rasistiska och intoleranta. De som gör dessa är möjligen frustrerade och finner en njutning i att skälla. Sådana reaktioner kan man bortse från. Allvarligare är, att alla de som försöker föra en sansad debatt, så lätt blir missförstådda. Jag anar att det kan bero på att de, och dem de vänder sig till, saknar en grundläggande förståelse för de sociala mekanismer som är i spel. De verkar helt enkelt sakna ett språk för att gemensamt analysera och samtala om dessa svåra frågor så att samtalen inte upplevs kränkande.

Vi upptäckte ett liknande problem när vi arbetade med arbetsterapeuter som i sin yrkesutövning stötte på samma typ av sociala mekanismer. De sociala mekanismer de stötte på var också svåra att verbalisera och få de andra i vårdteamen att förstå. Jag tror förstås inte att det vi då kom fram till ger ett slutgiltigt svar på ovanstående stora problematik. Jag tror dock att några synpunkter hämtade från arbetet med arbetsterapeuterna kan medverka till att bättre belysa den.

Av diskussionerna om bland annat hedersmorden framgår att en vanlig föreställning är att man skulle kunna "tala berörda personer (den aktuella familjen) till rätta" och att man då skulle kunna använda förnuftsmässiga argument. Erfarenheten motsäger detta. Samtal och dialog är inte tillräckliga. För detta finns det också en mer empiriskt belagd förklaring.

Redan i början av 1900-talet undersökte den tyske filosofen Wilhelm Windelband religionens betydelse för människan. Han fann att alla människor har ett behov av att uppgå i något som är större än dem själva. Detta är en känslomässig njutning som vi alla kan uppleva. Den kan uppstå vid en vacker sjö en stilla morgon då man känner sig del av evigheten. Den kan också uppkomma i en social samvaro på en fotbollsmatch, på en konsert, genom körsång, bland kompisar eller i familjen.

Många finner sådana upplevelser i sitt religionsutövande, att uppgå i en ideologi eller att knyta an till en älskad ledare. Det är en oerhört stark

känsla. Den är närmast som en drog. När man en gång fångats av den vill man återskapa den.

Windelband fann att denna upplevelse inte bara refererar till något konkret fysiskt. Den återskapas i vårt sinne som en abstrakt och metafysisk verklighet. Man inordnar sig själv i en evig metafysisk gemenskap – en församling av gudar och väsen etc.– som man anser sig tillhöra och som på olika sätt manifesterar sig som tecken och händelser i den faktiska verkligheten. Denna är större och viktigare än den enskilda människans öde.

Denna gemenskap sätter normer och gränser för hur man kan agera. Dessa krav som delvis hämtas från "verkligheten", men också från den metafysiska föreställning som traderas inom gemenskapen, formar enligt Erich Fromm en "social karaktär" som man bör efterlikna.

Denna sociala karaktär förstärks i sin tur av samspelet med den sociala grupp där man "känner sig hemma". Den sociala karaktären är känslomässigt förankrad och formas således "mellan" individen och dennes sociala omvärld. Individen blir genom denna koppling beroende av ett kollektiv. Detta beroende och dess koppling till skeendet är byggt på erfarenheter och känslomässiga upplevelser och kan därför inte släckas ut enbart genom förnuftsmässiga resonemang.

Under renässansen utvecklades i motsats till denna andliga ofrihet en föreställning om ett "jag", det vill säga att individen är något "särskilt". Hon är frikopplad från kollektivet. Hon är en individ i sin egen rätt. Hon har egna tankar, egna känslor och en egen vilja. Detta medför att språkbruket måste diversifieras. Individens förhållande till omvärlden blir komplext och mångdimensionellt. Detta beskriver Liedman (2008) i en artikel tillägnad kollegan Jan Bärmark.

Sven-Erik Liedman använder det latinska begreppet "ipse" för att beteckna individens särskildhet. Ego ipse är alltså jag själv och ingen annan. När Omar Mustafa skriver sitt avskedsbrev kräver han således att bli bemött som den särskilda individ han är och bli bedömd utifrån sina egna handlingar och uttalanden och inte utifrån att han är muslim och ordförande i en muslimsk förening.

Men hans ordförandeskap är inte likgiltigt. Sven-Erik Liedman använder ett annat latinskt uttryck för att illustrera detta nämligen "idem". Då det inte går att känna alla människor personligen blir begreppet ipse svårt att realisera i praktiken. Idem står för den som man själv och andra då

identifierar sig med för att kunna tillhöra gemenskapen. Idem är den av andra kända person man försöker efterlikna för att bli accepterad. Man klär sig i samma kläder, uttrycker sig likadant, använder samma ritualer och språkbruk etc.

Tuaregerna som var fransmännens spejare och tolkar under inbördeskriget i Algeriet anammade exempelvis snabbt den franska kulturen och agerade som om de vore franska soldater. Men här kommer vi till pudelns kärna. De betraktades aldrig av fransmännen själva som "riktiga fransmän".

För de, som är som vi – och som vi ser som "samma sort" som vi – har Liedman ytterligare en benämning. Dessa kallar han "alter". Alter är inte vem som helst. Alter är en person genom vilken man kan se sig själv och som i sin tur kan se sig själv i en själv. Alter är därför begriplig och pratbar.

Tuareger var inte alter för fransmännen. Två rivaliserande gäng kan emellertid trots att de är olika gäng se sig själva i varandra och bli alter. De kan därmed etablera ritualer genom vilka de upplever att de respekterar varandra trots att de kanske också slåss på liv och död.

Det som skapar rasism, främlingshat och i extrema fall hedersrelaterat våld är något annat. Det är en konsekvens av att man uppfattar den andra som en "alius" – en främling. Någon av en helt annan sort. En "alius" är störande för den egna gemenskapen eftersom denne agerar obegripligt och på ett sätt som man inte kan relatera till.

Om man ser det i religiösa termer är en alius också farlig för den metafysiska gemenskapen. Alius kan genom sitt aparta handlande väcka gudarnas – den metafysiska församlingens – vrede och därmed bringa olycka till oss alla andra.

Människan har således minst två sorters identiteter. En som kan beskrivas med "ipse" och som kräver att man blir behandlad och bemött som den särskilda individ som man är. Men också en annan identitet som bestäms av den plats man får ta sig i det sociala sammanhanget. Denna plats är inte självklar. Den måste erövras. Men den kan inte erövras utan stöd av personer i den sociala gemenskap man söker sig till.

Det är således inte bara individen som måste förändras när det uppstår grus i relationerna. Det sociala sammanhanget måste också utvecklas. Det är detta som gör det så svårt. Bägge parter måste lära sig varandra. Vi har kallat denna process för "[individuationsprocessen](#)" – hur man blir

"någon" i det sociala sammanhanget. Det är denna process som arbetsterapeuter vill bidra till.

Denna process uppstår således inte automatiskt. Den kan inte bara "pratas fram". Den kräver stort arbete och gemensam uppslutning. En utveckling i denna riktning är emellertid inte en orealistisk utopi. Skälet till detta är att människan har ett medfött primärt motivationssystem som gör deltagandet i individuationsprocessen till en medfödd förmåga. Individuationsprocessen är således både möjlig och ofta lustfylld.

Det motivationssystem som gör att den uppkommer är relativt okänt. Det är enligt Daniel N Stern i boken Ögonblickets psykologi lika grundläggande, och intar samma viktiga plats för den mänskliga artens överlevnad, som sexualitet och anknytningen mellan föräldrar och barn. Individuationsprocessen kräver att individens ipse inte kränks. Om så är fallet misslyckas den.

[Bo Rothstein och Jan Myrdal har i GP den 18 april 2013](#) i samband med Leninpriset debatterat mänskliga rättigheter. Detta meningsutbyte illustrerar för mig att det goda samhället kräver att varje människa har rätt att bli respekterad både för sitt ipse och för sitt alter. Svårigheterna för oss andra är att inte kränka något av dem och trots detta hjälpa till att lösa de dilemman som därmed skapas.

Jag känner inte Omar Mustafa. Han kan vara seriös och ärlig i sina ambitioner. Han kanske spelar ett fult spel. Han kanske inte är beredd att på samma sätt som Fadime tackla de svåra frågorna och leva med vandan. Men om det nu är som han säger i sitt avskedsbrev – att han vill bidra till att stödja de individuationsprocesser som gör det möjligt för alla muslimer att forma sig en svensk-muslimsk identitet som vi gemensamt kan bli stolta över – så har det socialdemokratiska partiet missat en stor chans.

## Referenser

Hallberg (red) (2008): Vi vet något. Festskrift till Jan Bärmark. Göteborg: Göteborgs Universitet. Institutionen för idéhistoria och vetenskapsteori.

Liedman S-E (2008): Jag och allt det andra. (i Margareta Hallberg, red., Vi vet något. Festskrift till Jan Bärmark, Göteborg: Institutionen för idéhistoria och vetenskapsteori, 2008).

Lindström I-B, Wennberg B-Å, Hane M (2009): Individuationsprocessen som utgångspunkt för vårdutveckling i enlighet med arbetsterapiens paradig. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

[https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Bloggar/Bloggar2013/Klyftan\\_ny17.pdf](https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Bloggar/Bloggar2013/Klyftan_ny17.pdf)

Myrdal J (2013): Bo Rothsteins text kräver en principiell kommentar. GP 18 april 2013.

<https://www.e-pages.dk/goteborgsposten/579/?gatoken=dXNlcl9pZD01MGYzZDdkNDlmNmFlZmIwNGQwMmMzNTAmdXNlcl9pZF90eXBIPWN1c3RvbQ%3D%3D>

Rothstein B (2013): Mänskliga rättigheter "trumf" som inte får kränkas. GP 18 april 2013.

<https://www.e-pages.dk/goteborgsposten/579/?gatoken=dXNlcl9pZD01MGYzZDdkNDlmNmFlZmIwNGQwMmMzNTAmdXNlcl9pZF90eXBIPWN1c3RvbQ%3D%3D>

Stern D N (2005): Ögonblickets psykologi. Lettland: Natur och kultur.

Weiderud P (2013): Omar Mustafa bedöms med en annan måttstock än vi andra, DN 2013-04-16

<https://www.dn.se/debatt/omar-mustafa-bedoms-med-annan-mattstock-an-vi-andra/>

Windelband W (1915): Preludier. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.